

ОСОБЛИВОСТІ МЕТОДОЛОГІЇ ЗАГАЛЬНОТЕОРЕТИЧНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ МІЖГАЛУЗЕВИХ ІНСТИТУТІВ ПРАВА

FEATURES OF THE METHODOLOGY OF GENERAL THEORETICAL RESEARCH OF INTER-SECTORAL INSTITUTES OF LAW

Драгомерецький М.М., аспірант кафедри загальної теорії права та держави
Національний університет «Одеська юридична академія»

Забезпечення конструктивного руслу діалогу правових систем сучасності має ґрунтуватися на багатьох факторах, одним із яких є правова глобалізація. Правова глобалізація – явище багатогранне, яке в багато чому залежить від якісного правового інструментарію, наявності схожих, а інколи і тотожних складників правової системи. Одним із таких елементів є міжгалузеві інститути права.

Комплексний та системний характер міжгалузевих інститутів забезпечує їм гідне місце в системі засобів гармонізації та уніфікації законодавств різноманітних правових систем, що підкреслює їхню роль у процесі діалогу правових культур. Зазначені положення вказують на необхідність теоретичного обґрунтування особливостей методологічного арсеналу дослідження міжгалузевих інститутів права.

Методологія дослідження міжгалузевих інститутів права має складатися щонайменше з таких трьох ключових елементів, як наукові принципи пізнання, методологічні підходи, методи.

На нашу думку, науковим фундаментом дослідження мають виступати такі класичні та некласичні принципи: історизму, об'єктивності, плюралізму та міждисциплінарності.

Основаючись на вказаних принципах, для розкриття природи міжгалузевих інститутів права необхідно використовувати такі методологічні підходи: герменевтичний, інституціональний, системний, функціональний та синергетичний.

Орієнтуючись на заявлені принципи та підходи, стає можливим виокремити перелік методів, безпосереднє використання яких дає можливість розкрити змістовне наповнення міжгалузевого інституту права та встановити його місце не тільки поруч з іншими елементами системи права, а й у загальних процесах діалогу правових систем, універсалізації та глобалізації права. До такого переліку належать чотири групи методів: загальні, загальнонаукові, міждисциплінарні, спеціальнонаукові.

Ключові слова: інституціональний підхід, методологія юридичної науки, міжгалузевий інститут права, система права, юридична герменевтика.

Ensuring a constructive dialogue between modern legal systems should be based on many factors, one of which is legal globalization. Legal globalization is a multifaceted phenomenon and largely depends on the quality of legal tools, including the presence of similar and sometimes identical components of the legal system. One such element is inter-sectoral institutions of law.

The complex and systemic nature of inter-sectoral institutions provides them with a worthy place in the system of means of harmonization and unification of legislation of various legal systems, which, in turn, emphasizes their role in the dialogue of legal cultures. These provisions indicate the need for theoretical justification of the methodological arsenal of the study of inter-sectoral institutions of law.

The methodology of research of inter-sectoral institutes of law should consist of at least three key elements: scientific principles of cognition, methodological approaches, methods.

In our opinion, the scientific foundation of the study should be the following classical and non-classical principles: historicism, objectivity, pluralism and interdisciplinarity.

Based on these principles, to reveal the nature of inter-sectoral institutions of law it is necessary to use the following methodological approaches: hermeneutic, institutional, systemic, functional and synergetic.

Based on the stated principles and approaches, it becomes possible to identify a list of methods, the direct use of which provides an opportunity to reveal the content of the inter-sectoral institution of law and establish its place, not only among other elements of the legal system, but also in general processes of legal dialogue, universalization and globalization. This list should include four groups of methods: general methods of cognition, general scientific methods, interdisciplinary methods, special scientific methods of legal sciences.

Key words: institutional approach, methodology of legal science, inter-sectoral institute of law, system of law, legal hermeneutics.

Актуальність. Одним зі специфічних складників системи права багатьох правових систем сучасного світу є міжгалузеві інститути, які є одним з інструментів упорядкування наявних правових приписів через об'єднання положень, орієнтованих на регулювання близьких, а інколи і тотожних відносин. Комплексний системний характер міжгалузевих інститутів забезпечує їм гідне місце в системі засобів гармонізації та уніфікації законодавств різноманітних правових систем, що підкреслює їхню роль у процесі діалогу правових культур. Зазначені положення вказують на необхідність теоретичного обґрунтування особливостей методологічного арсеналу дослідження міжгалузевих інститутів права.

Наукові розробки. Слід зазначити, що окремі теоретичні аспекти, пов'язані з методологією загальнотеоретичних досліджень, досліджень системи права та її компонентів, проводилися такими вченими: Р.М. Дудник, В.В. Дудченко, Н.М. Крестовською, О.І. Миронюк, Т.Є. Мураховською, Ю.М. Оборотовим, Н.М. Онщенко та ін. Однак комплексний аналіз методології загальнотеоретичного дослідження міжгалузевих інститутів права не проводився, що підкреслює актуальність обраного напрямку досліджень.

Мета статті – вивчити особливості методології загальнотеоретичного дослідження міжгалузевих інститутів права.

Основний зміст. Забезпечення конструктивного руслу діалогу правових систем сучасності має ґрунтуватися на багатьох факторах, одним із яких є правова глобалізація. Правова глобалізація – явище багатогранне, яке в багато чому залежить від якісного правового інструментарію, наявності схожих, а інколи і тотожних складників правової системи. Одним із таких елементів є міжгалузеві інститути права.

Зазначені положення підкреслюють актуальність та затребуваність аналізу методології дослідження міжгалузевих інститутів права як особливої категорії в системі юриспруденції.

У зазначеному аспекті слід погодитися з позицією Ю.М. Оборотова, який зазначав, що саме в «методологічному інструментарії закріплюються два рівні сучасної юридичної методології, а саме концептуальний та інструментальний, що дозволяє глибше проникнути в питання формування й використання методологічного арсеналу всієї юриспруденції. На цьому тлі розкривається зміна парадигм у вимірі права і держави, а плюралістична картина правового і державного буття забезпечується

різноманітним методологічним підходів як стратегій юридичних досліджень» [5, с. 6].

Певним чином розвиваючи зазначені положення, В.В. Дудченко цілком слушно зазначає, що «сучасна методологія є системою концептуальних підходів, загальнонаукових та спеціальних методів і засобів дослідження, а також знанням про закономірності їх застосування» [2, с. 248].

Сучасна юридична наука оперує різноманітними підходами синкретичного та синергетичного спрямувань, намаганнями переосмислити здобутки класичної, неklasичної та постнеklasичної методології. Зазначені пошуки дають імпульс до розвитку наукових розробок і оновлення категоріальної бази юриспруденції.

Методологія дослідження міжгалузевих інститутів права має складатися щонайменше з таких трьох ключових елементів, як наукові принципи пізнання, методологічні підходи, методи.

Поряд із цим важливо врахувати думку Н.М. Оніщенко, яка вказує, що «методологія права, будучи системною сукупністю особливих пізнавальних методів, засобів, прийомів вивчення держави і права, закономірностей їх виникнення та розвитку, базується на притаманних їй принципах дослідження державно-правової дійсності» [10, с. 38].

На нашу думку, науковим фундаментом дослідження мають бути такі класичні та неklasичні принципи: історизму, об'єктивності, плюралізму та міждисциплінарності.

Принцип історизму дозволяє встановити особливості виникнення, формування та розвитку міжгалузевих інститутів у певних історичних умовах та взаємозв'язках. Отримана інформація дозволяє розкрити їх соціальну природу та трансформацію змістовного наповнення в різні історичні періоди.

У цьому аспекті цілком обґрунтованою є позиція Н.М. Оніщенко, яка зазначає: «ґрунтуючись на принципі історизму, логічне дослідження права розкриває історичну повторюваність і загальні принципи розвитку. Тому будь-яке дослідження права у своїй основі має ґрунтуватися на єдності історичного й логічного» [8, с. 110].

Принцип об'єктивності не тільки створює умови для належного розуміння специфіки відносин між суб'єктом і об'єктом у процесі пізнання, а й забезпечує неупередженість дослідження. Об'єктивність дослідження охоплює всі закономірності та випадковості, пов'язані з міжгалузевими інститутами, що дозволяє відтворити цілісну картину їх існування.

Н.М. Крестовська, характеризуючи принцип об'єктивності, зазначає, що «дослідник має визнавати державно-правову реальність в її закономірностях і загальних формах, бути неупередженим, розглядати предмет у відповідному соціокультурному контексті, підходити до досліджуваних явищ конструктивно-критично» [4, с. 31].

Принцип плюралізму орієнтує на застосування різноманітних методів, концепцій і підходів із метою отримання всебічного розуміння міжгалузевих інститутів права. Убачається неможливим узагальнити та сформулювати визначення на підставі однорідних показників, отриманих у результаті дослідження аспекту досліджуваного явища лише під одним кутом зору.

І.В. Омельчук підкреслює, що «плюралізм, не заперечуючи об'єктивності та актуалізуючи гуманістичні можливості пізнання, спроможний виконувати імунну функцію, тобто він здатний убезпечити науку від свідомих чи несвідомих помилок, очищає її від псевдонаукових суджень, оскільки реалізується в кропіткій, ґрунтовній, критично осмисленій роботі вчених і наукових співтовариств» [7, с. 100].

Принцип плюралізму підкреслює й акцентує увагу на тому, що право є значно більшим, ніж установлені державою правила поведінки.

Принцип міждисциплінарності забезпечує залучення додаткових інструментів пізнання з інших галузей

та напрямів наукових досліджень, що дозволяє по-новому оцінити вже сталі положення та визначити перспективні напрями розвитку міжгалузевих інститутів права.

Слід погодитися з Т.Л. Тибайкіною, що «міждисциплінарність виражається в застосуванні ідей та результатів інших наук до досліджуваного питання, у порівнянні низки фактів із різних наукових галузей в аналізі дискурсів різних наук та авторів. При цьому жодною мірою не повинні ігноруватися окремонаукові методи, які дозволяють досягти необхідної глибини аналізу і забезпечують наукову відкритість дослідження» [11, с. 280].

Основою є вказаних принципах, для розкриття природи міжгалузевих інститутів права необхідно використовувати такі методологічні підходи: герменевтичний, інституціональний, системний, функціональний та синергетичний.

Герменевтичний підхід дозволяє розкрити змістовне наповнення нормативних приписів, із яких формуються міжгалузеві інститути права.

В.В. Дудченко зазначає, що «...предмет герменевтики права охоплює тлумачення концепту права, основних правових понять, норм права і юридичних фактів із метою з'ясування їхнього сенсу» [3, с. 55].

У межах герменевтичного підходу відтворюється багатогранна картина змісту правових приписів, досліджуються умови створення, переосмислюються цілі прийняття.

Предметом герменевтики є розуміння. Воно базується на індивідуальному емпіричному досвіді особистості та засвоєних нею нормативно-ціннісних еталонів дійсності. Це процес осягнення смислу тексту та його внутрішніх зв'язків. Це суб'єктивне занурення в об'єктивну картину формально виражених положень (з урахуванням моделей реалізації, наукового бачення перспектив функціонування).

Застосування інституціонального підходу дозволяє розглянути сучасні правові, політичні та економічні процеси комплексно та всебічно. Саме завдяки такому підходу створюється можливість осмислення міжгалузевих інститутів не тільки як частини національної системи права, а і як невід'ємного складника сучасного правового діалогу правових систем.

О.М. Петров зазначає, що «...інституціоналізм (як методологічна основа) створює умови для активізації різноманітних міждисциплінарних досліджень соціальних систем, забезпечує відстеження інституціональних кількісно-якісних і сутнісних змін та перетворень різних соціальних інститутів, аналіз інституціональних факторів – сукупності фундаментальних історичних передумов, політичних, економічних, правових, соціальних та духовних (культурних) правил і норм, які визначають рамкові умови функціонування та розвитку соціальних систем як об'єктів державного управління» [9, с. 198].

Системний підхід забезпечує можливість досконалого аналізу системи права, її елементів, функціональної ролі, зв'язків між ними. Органічна єдність і взаємодія, логічна побудова, організована впорядкованість елементів системи права дозволяє створити теоретичну модель, у якій досліджуються статичні, структурні, динамічні компоненти та їх властивості. Системний підхід у дослідженні міжгалузевих інститутів права дозволяє визначити внутрішню структуру, особливості дії та інструментального арсеналу.

Системний підхід передбачає розгляд об'єкта як складного й багатогранного явища, що складається з елементів, зв'язки між якими утворюють його незмінну структуру та забезпечують цілісність.

Певним розвитком застосування системного підходу є теоретична підготовка до проведення впорядкування законодавства, що забезпечує не тільки подальший розвиток правової системи, а й підґрунтя для формування нових міжгалузевих інститутів права.

Щодо цього Х.А. Олійник зазначає, що «сучасний стан розвитку законодавства України пов'язується з необхідністю його гармонізації, уніфікації та систематизації. Необхідність приведення законодавства у відповідність до об'єктивних умов життєдіяльності суспільства; прийняття значної кількості нових нормативно-правових документів нерозривно пов'язане з вирішенням завдання приведення їх у несуперечливу узгоджену систему; визнання міжнародним співтовариством України як повноцінної та повноправної держави, тобто реальним суб'єктом міжнародного права, що пов'язується з потребою гармонізації та уніфікації національного законодавства відповідно до принципів міжнародного права» [6, с. 157].

Сутність функціонального підходу до дослідження міжгалузевих інститутів розкривається у виокремленні та всебічному аналізі соціального призначення та затребуваності. Функціональні характеристики вказують на особливості формулювання та якості правових приписів, із яких складаються міжгалузеві інститути. Функціональний підхід відображає зв'язки науки і практики, їх утілення в тексті та вплив на правову систему.

На думку Д.О. Тихомирова, «основними принципами цього підходу можна назвати: єдність цілого, або єдність влади (характеризується узгодженням функціонування усіх елементів системи...), універсальність (демонструє корисність явищ, урахуються особливості, що виявляються в суті функцій), необхідність» [12, с. 233].

Синергетичний підхід забезпечує розуміння внутрішніх механізмів самоорганізації міжгалузевих інститутів права як системи і ствердження конструктивних напрямів їх подальшого розвитку. Синергетичний підхід дозволяє розкрити особливості, загальні та спеціальні фактори розвитку та якісних змін, що зумовлюють виникнення нових зв'язків як усередині сталих міжгалузевих інститутів, так і у їх зовнішніх виявах, з урахуванням як спонтанного формування, так і збереження стабільних характеристик.

Щодо цього слід погодитися з Р.М. Дудник, яка вказує, що «з урахуванням синергетичного підходу до системи права та її галузевої структури завданням юридичної науки є не тільки констатація існування усталених у процесі правової історії людства галузей права та намагання винайти критерії для їх розмежування, а й прогнозування та обґрунтування напрямів удосконалення системи права через створення наукових концепцій нових галузей права на основі пізнання суспільних потреб у їхньому існуванні, формулювання принципів галузей права» [1, с. 3].

Орієнтуючись на окреслені принципи та підходи, можна виокремити перелік методів, безпосереднє використання яких дає можливість розкрити змістовне наповнення міжгалузевого інституту права та встановити його місце, не тільки поруч з іншими елементами системи

права, а й у загальних процесах діалогу правових систем, універсалізації та глобалізації права. До такого переліку слід зарахувати чотири групи методів: загальні, загальнонаукові, міждисциплінарні, спеціальнонаукові.

Підходи та принципи наукового дослідження спеціфіки міжгалузевих інститутів права конкретизуються в певних загальних методах пізнання, як-от спостереження, опис, узагальнення, порівняння.

Наприклад, метод спостереження в процесі дослідження виявляється в систематичному, цілеспрямованому, спеціально організованому сприйманні предметів і явищ об'єктивної дійсності, які є об'єктами правового впливу міжгалузевих інститутів права.

Серед загальнонаукових методів слід виокремлювати діалектичний, використання якого забезпечує об'єктивний та всебічний розгляд міжгалузевого інституту права (з урахуванням притаманних йому зв'язків і виявленням взаємозалежності форми та змісту). Не менша увага має приділятися таким методам, як аналіз, синтез, абстрагування, дедукція, індукція, аналогія, сходження від абстрактного до конкретного.

Повнота дослідження забезпечується також використанням міждисциплінарних методів, зокрема соціологічного та статистичного. Соціологічний метод забезпечує належну оцінку соціальних фактів, вимог суспільства у врегулюванні певних процесів правом та, відповідно, формування потреб у міжгалузевих інститутах. Статистичний метод дозволяє проводити розрахунки з установлення співвідношення кількісних показників, пов'язаних із формуванням та функціонуванням міжгалузевих інститутів права.

Особлива увага під час дослідження міжгалузевих інститутів права має бути приділена особливостям використання спеціальнонаукових методів юридичних наук. Герменевтичний метод має використовуватися під час розкриття особливостей розуміння та тлумачення норм, із яких складаються міжгалузеві інститути права (з урахуванням різних підходів до праворозуміння). Формально-юридичний (догматичний) метод є визначальним під час аналізу приписів законодавства, встановлення зв'язків між правовими нормами та статтями закону, внутрішньої будови норм, що об'єднуються в міжгалузеві інститути, їхні зовнішні зв'язки. Порівняльно-правовий метод полягає у зіставленні не тільки міжгалузевих інститутів різних правових систем, а і явищ та процесів, пов'язаних із забезпеченням діалогу правових культур, глобалізації та універсалізації права.

Висновки. Дослідження міжгалузевих інститутів права має бути забезпечене належним методологічним інструментарієм, який дає змогу розглянути цей правовий феномен більш глибоко та різносторонньо.

ЛІТЕРАТУРА

1. Дудник Р.М. Галузева диференціація українського права: поняття, рівні і тенденції розвитку : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.01; Нац. ун-т «Одес. юрид. акад.». Одеса, 2016. 20 с.
2. Дудченко В.В. Традиція правового розвитку: плюралізм правових вчень : монографія. Одеса, 2006. 304 с.
3. Дудченко В.В., Аракелян М.Р., Завальнюк В.В. Герменевтика права: розвиток юриспруденції : навчальний посібник. Одеса : Фенікс, 2014. 184 с.
4. Крестовська Н.М., Матвеева Л.Г. Теорія держави і права. Підручник. Практикум. Тести : підручник. 2-ге вид., випр. і допов. Київ : Юрінком Інтер, 2019. 584 с.
5. Методологія та інноватика загальнотеоретичної юриспруденції : монографія / Ю.М. Оборотов, А.П. Овчиннікова, В.В. Завальнюк та ін. ; за ред. Ю.М. Оборотова. Одеса, 2019. 420 с.
6. Олійник Х.А. Систематизація українського законодавства: проблеми та перспективи вдосконалення. *Державотворення та право творення в контексті євроінтеграції: тези доповідей, виступів і повідомлень*. 2016. № 9.12. С. 156–159.
7. Омельчук І.В. Теоретико-методологічний потенціал принципу плюралізму в гуманітарно-науковому дискурсі. *Філософія науки: традиції та інновації*. 2014. № 2 (10). С. 99–106.
8. Оніщенко Н.М. Джерела права: проблеми теорії та методології : монографія; Інститут держави і права імені В.М. Корещького НАН України. Київ : Юрид. думка, 2008. 336 с.
9. Петрос О. Інституціональний підхід як методологічна основа дослідження та аналізу соціальних систем у державному управлінні. *Збірник наукових праць Національної академії державного управління при Президентові України*. 2012. Вип. 2. С. 196–200.
10. Теорія держави і права. Академічний курс : підруч. / за ред. О.В. Зайчука, Н.М. Оніщенко. Київ, 2006. 688 с.
11. Тибайкіна Т.Л. Міждисциплінарність як принцип сучасної теорії. *Українознавчий альманах*. Київ, 2013. Вип. 11. С. 278–281.
12. Тихомиров Д. Наукові методологічні підходи під час дослідження державної політики у сфері безпеки. *Підприємство, господарство і право*. №3. 2020. С. 230–234.